

DİVAN ŞİİRİNDE ÂŞIK-GÜNEŞ BENZETMESİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Ümran AY*

ÖZET

İnsanoğlunun varlığıyla yaşıt olan aşk olgusu hemen bütün edebiyatların ortak konusu olduğu gibi divan şiirinin de en çok işlenen konusu olmuştur. Klasik Türk şiirinde temel konunun aşk olması sebebiyle şair de ekseriya âşık hüviyetiyle şiirde kendine yer verir. Şairin fiziki çevreye dair gözlemleri içinde pek çok benzetmeye konu ettiği güneş zaman zaman âşık rolündeki şairin yerine geçer, sevgili karşısında âşıklığın hallerini aksettirir.

Bu makalede divan şiirinde birçok benzetmeye konu olan güneşin kendine has özellikleriyle âşık tipi arasında kurulan benzetme ilgisi beyit örnekleriyle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Divan şiiri, âşık, güneş.

Giriş

Işığı, ısısı, parlaklığı, doğuşundan batışına kadar yansıttığı renk ve biçimleri, gökyüzündeki diğer kozmik unsurlarla münasebeti, canlı ve cansız varlıklar üzerindeki etkisiyle kozmik âlemin odağında bulunan güneş; divan şairinin de tabiatla ilgili kullandığı terimler arasında en başta gelenidir.¹ Divan şiirinin vazgeçilmez konusu aşkın başkahramanları sevgili ve âşık ile güneş arasında kurulan ilgi bize oldukça zengin mecazlar dünyasından bir pencere açar. Güneşin sevgiliye teşbihi daha önceki bir çalışmamızda ele alındığından,² onun bir tamamlayıcısı olarak bu araştırmada âşık-güneş arasındaki teşbih ve mecazlar değerlendirilecektir.

* Dr., umran.ay@gmail.com

¹ Fahir İz, "Divan Şiiri", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Hzl. Mehmet Kalpaklı, İstanbul 1999, YKY, s. 127.

² Ümran Ay, "Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2009, S. 2, s. 117-162.

Klasik Türk şiirinde âşık, divan şairinin kendisidir. Şair, aşk duygusunu tatmamış olsa da şiirde muhakkak aşkın macerasını, âşıklığın hallerini dile getirmelidir. İdeal güzellikteki sevgili, daima sevilen, âşık olunan, kendisi için can feda edilen bir tiptir; sevgili tarafından daima ihmal edilen âşık ise canını verecek kadar cömerttir. Göklere yükselen, cihanı tutan içli ahlarla sevgiliye yalvarmaktan bıkmaz, ağlar, sararır solar, hastalanır, aldatılır, uykusuz kalır, yakasını yırtar, aklını yitirir ama daima sabreder, çektiği ıstırabı adeta bir lütf gibi tevekkülle kabullenir. Bu ve benzer vasıflarıyla âşık; bülbül, tûtî, kumru, asümân, çınar, nergis, gonca, pervane, şem', kalem, dolab, ney, tanbur, kurban, sayd, garib, üftade, bende, kul, Ayaz, bîmâr, mübtelâ, divâne, şeydâ, âyine, bekçi, hacı gibi teşbihlerle anılır.³ Bunlardan biri de âşık-güneş benzetmesidir. Güneş, şeklinin yuvarlaklığı, renginin kırmızıdan beyaza değişik zamanlardaki hali, gökyüzündeki devri, ısısı, tabiat ve canlılar üzerindeki tesiri, güneş ışıklarının etrafa yayılması, kozmografik sistemdeki konumu, merkezde oluşu vs. özellikleriyle âşık için benzetme kaynağı olmuştur.

Bu çalışmada yaklaşık yirmi divan ve tahlil çalışmasının taranması sonucunda beyitlerde tespit edilebilen âşık-güneş benzetmeleri aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilmeye çalışılmıştır.⁴

A. Âşığın mekânıyla ilgili benzetmeler

Divan şairi muhayyilesinde sevgiliyi güneşten daha üstün bir konumda tasavvur ettiğinde güneş de genellikle vuslat aşkıyla yanan divâne âşıktır, yani şairin kendisidir. Âşığın başlıca mekânlarından biri sevgilinin yanıdır. Âşık sevgilinin kapısında, eşğinde bulunarak vuslatın yolunu

³ Harun Tolasa, *Ahmet Paşanın Şiir Dünyası*, Akçağ Yay., Ankara 2001, s. 301-308.

⁴ Beyitlerin künyelerinin gösterilmesinde kullandığımız yöntemi şöyle örneklendirebiliriz.

Şairin adı, şiirin divandaki numarası/beyit numarası (eseri yayına hazırlayanın adı, şiirin yayında bulunduğu sayfa numarası.) Örnek: *Hayâlî, K.5/9(Tarlan,32)*; *Pervâne Beğ Mecmuâsı*'ndan (PB) alınan beyitlerde ise; Şairin adı / zemin gazelin numarası-nazire gazelin numarası (Pervane Beg-gazelin bulunduğu varak numarası) Örnek: *Sabîrî/41-71 (PB-56^{ah})* şeklinde belirtilmiştir. Metin içinde sadece teması aktarılan beyitlerde ise (*Bâkî, G.142/2*) şeklinde künye kullanılmıştır.

Beyit künyelerinde kullanılan kısaltmalar ise şunlardır: G (Gazel), K (Kaside), MG (Musammat Gazel), ŞEH (Şehrengiz) (^{ah}) : Beyitin belirtilen yazma eserin a sayfasında haşiyede kayıtlı olduğunu ifade eder.

gözler. Aşkın bir tezahürü olarak yüzünü yerlere, sevgilinin toprağına sürmekten hoşlanır. Çünkü sevgilinin ayak bastığı yerler kutsaldır. Her sabah ışıklarıyla etrafı aydınlatan güneşin ışıkları tabii olarak kapıların önüne, yerlere düşer. Âşık bu gözlemden hareketle güneşi, sevgilinin kapısında bekleyen, toprağına yüz süren bir âşık gibi tasavvur eder. Bazen de içindeki aşk derdine çare bulmak için sefer eyler; dağlar ve çölleri kendine mekân tutar, güneşin gece gündüz devri gibi dünyayı dolaşır. Aşağıdaki beyit örnekleriyle âşığın bulunduğu mekânlarla ilgili benzetmeler ele alınacaktır:

1. Sevgilinin eşiğinde/kapısında bekleyen âşık:

Eski edebiyatta sevgili, padişah, vezir gibi şahıslar övülürken onların buldukları mekânlar da yüceltilir. Eşik her mimari yapıda en aşağıda, herkesin çiğneyeceği bir konumda olması hasebiyle aslında hor ve hakir bir mevkidir. Ancak şairler türlü mübalağalarla eşiği göklere çıkartarak söz konusu şahsı övmeyi âdet haline getirmişlerdir. Felekle ilgili kullanılan en yaygın motiflerden biri sevgilinin eşiğinin felekle mukayese edilmesi ve neticede feleğin alçak gelmesidir.⁵ Benzer tasavvurun güneş için de yapıldığını görürüz. Âşık güneş gökyüzünün en yüksek mevkinde bulunsa da sevgilinin eşiği ondan daha yücedir. Geceleri kaybolup sevgilinin gelişini bekleyen âşık güneş (*Atâyî-4/3, PB-267^b*); her sabah doğduğunda sevgilinin eşiğine yüz sürmek için onun kapısında bekler.

Âşık olmuştur sana ey mâh-rû benzer güneş
Anun için âsitânın her seher bekler güneş

Hayâlî, K.5/9 (Tarlan, 32)

Yüz safâ ile güneş dahi gelür baş üzre
Kapun üftâdesi şâhâ yalunuz mâh değil

Necâti Beg, K.14/34(Tarlan, 60)

2. Sevgilinin yoluna/toprağına yüz süren âşık:

Dilimizde *ayağını öpmek, ayağının toprağı olmak, ayağına yüz sürmek* gibi deyimler muhataba duyulan saygı ve hürmeti ifade eder. Bu saygının ve sevginin bir sonucu olarak onun ayağının değdiği toprak yüce, şerefli

⁵ Ahmet Atilla Şentürk, *Necâti Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s. 43-44.

bir mevki kazanır. Divan şiirinde de âşık için sevgilinin ayağının değdiği toprağı öpmek, o toprağa yüz sürmek sevgiliye ulaşmanın, ona olan bağlılığı ve ihtiramı göstermenin bir vesilesidir. Nitekim Fuzûlî Su Kaside'sinde taşlara çarparak kendi yatağında akan suyu kişileştirir ve onu, Hz. Peygamber'in ayağının toprağına ulaşmak için başını taştan taşa vurup âvâre gezen bir peygamber âşığına benzetir (*Fuzûlî K.3/23*).

Sevgilinin ayak bastığı yerler artık sade bir toprak parçası değil; onu hatırlatan kıymetli bir nişânedir. Toprağa yüz sürmek âşığı yüceltir, nitekim sevgilinin birer âşığı olan ay ve güneşin de şairler tarafından hüsn-i ta'lil yoluyla onun toprağına yüz sürdükleri için yüceldikleri, gökyüzüne çıktıkları tasavvur edilir.

Ayagun toprağına yüz süreli mihr ile mâh
İtdiler yer başı üstinde şehâ gerdünun
Hayretî, G.215/4 (Çavuşoğlu, 267)

Ayagun altına her kim yüzünü hâk eyler
Gün gibi kendüyi tâc-ı ser-i eflâk eyler
Karamanlı Nizâmî, G.22/1 (İpekten, 141)

3. Sevgilinin mahallesinde dolaşan âşık:

Âşıklığın alametlerinden biri de sevgilinin evinin etrafında, sokağında dolaşmaktır. Âşık sebepsiz yere bazen de bir bahane bularak kendini sevgiliye fark ettirmek ister. İşte aşağıdaki beyitte anılan güneş böyle bir âşıktır. Sevgilinin mahallesinde gezinir. Ancak o sıradan bir âşık değil, aşk derbederidir. Güneşin, aşktan dolayı şaşkın, avare olması ile dünyanın etrafında dönüyor olduğu düşüncesi, (doğup batması) arasında ilgi vardır.

Devr eder Bâkî-sıfat hurşîd o mâhun menzilin
Aşk sergerdânudur Allâhu a'lem ey gönül
Bâkî, G.300/5 (Küçük, 285)

4. Dağlara ve çöllere düşen âşık:

Çift kahramanlı aşk hikâyelerinde sevgililerin çeşitli sebeplerle kavuşamaması başlıca motiflerden biridir. Ferhad Şirin'in aşkıyla kırlarda dolaşırken Hz. Süleyman gibi bütün hayvanlarla dost olur, zaman zaman onlara derdini döker, bu dertten dağ, taş, bütün kâinat inler.⁶ Mecnun da

⁶ Gönül Alpay Tekin, *Ali-Şîr Nevâyî, Ferhâd ü Şîrin, İnceleme-Metin*, TDK Yay., Ankara 1994, s. 45.

Leyla'ya olan hasretinden güneş misali sahraya düşer, vahşi hayvanları ve kuşları feryadına ortak eder, karıncalar ve yılanlar arkadaşı, toprak evi, dikenler yatağı olur.⁷ Aşağıdaki beyitlerde her seher dağların arkasından doğan güneş; aşkıyla bî-karar olmuş, yalın ayak baş açık sahralarda dolaşan, aklını yitirmiş bir mecnundur.

Şevk-i hüsnünden olup Mecnûn iy Leylî-hırâm
Pâ-bürehne baş açuk sahrâya düşdi âfitâb

Sabîrî/41-71 (PB-56th)

Şevk-i izârın ile delirmişdür âfitâb
Uryân olup tekin mi düşer dağlara seher

Necâtî Beg, K.9/9 (Tarlan,43)

5. Dünyayı dolanan âşık:

Âşıklığın hallerinden biri de ya aşk derdine tahammül edip sabırla beklemek yahut kendini yollara atmak, sefere çıkmaktır. Âşık ikincisini tercih ettiğinde yerini, yurdunu terk edip içindeki aşk derdiyle gece gündüz diyar diyar gezer (*Visâli/4-4, PB-267^b*). Artık evi barkı yoktur, lâ-me-kândır (*Atâyî/4-3, PB-267^b*). Güneş, doğudan batıya hareketi, dünyanın etrafını devretmesi, akşamları kaybolmasıyla ay yüzlü sevgilisini aradığı için yerinde duramayan, kaygısından bir yerde karar eylemeyen, divâne âşığa benzer.

Sen meh-likâyı arayup ey dil-sitân-ı mihr
Bir günde şark u garbı gezer reh-revân-ı mihr

Mesîhî, G.79/1 (Mengi, 168)⁸

Başı üstine dönüben seni ister dâimâ
Burcdan burca bu-durur intikâl-i âfitâb

Ahmedî, G.53/6 (Akdoğan, 243)

Kapın görelî gökde karâr eylemeyüp gün
Dünyâyı dolanur idemez bir yeri me'vâ

Necâtî Beg, K.1/21(Tarlan, 23)

Aşağıdaki beyitte ise eskilerin dünyanın güneşin etrafında döndüğü şeklindeki Kopernik nazariyesine değil güneşin dünyanın etrafında dön-

⁷ Necmettin Halil Onan, *Fuzûlî Leylâ ile Mecnûn*, (bkz. 898-930.beyitler), Maarif Basımevi, İstanbul 1956, s. 91-94.

⁸ Mine Mengi, *Mesîhî Divânı, İsâ Prîştineli Mesîhî*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995.

düğü yolundaki Batlamyus nazariyesine inanmalarının bir tezahürü söz konusudur. Şair güneşin dünya etrafında döndüğü yolundaki o devrin ilmi görüşüne bir hüsn-i ta'lil yaparak güneşin dönüş sebebini böyle bir hayalle yorumlamıştır.⁹

Âşık olmuştur güneş ey dilber-i ra'nâ sana
Tolanur dünyâyı hergiz bulamaz hem-tâ sana
Necâti Beg, G.12/1(Tarlan, 152)

B. Âşığın kıyafetiyle ilgili benzetmeler

Güneşin konumuna göre kış ve yaz aylarında gökyüzünün rengi de değişir. Yazın güneş ışıkları daha net yansıdığı için gökyüzü parlak ve aydınlık; kışın ise güneş ışıklarının etkisinin azalması sebebiyle kapalı ve bulutludur. Güneşin değişik zamanlarda aldığı renkler âşığın kıyafetiyle ilgili benzetmelere konu olur. Güneş, âşığa benzetildiğinde bazen gökyüzü, bazen etrafa saçtığı ışıklarıyla güneşin kendisi elbise olarak tasavvur edilmiştir.

1. Ak abalı derviş âşık:

Allah aşkıyla tarikat yoluna giren dervişlerin abaya girmesinin hatırlatıldığı bu beyitte güneş de her şafak vakti bembeyaz ışıklarıyla gökyüzünde parlayarak ay yüzlü sevgiliye âşık olduğunu, onun aşkının yolunda olduğunu gösterir.

Güneş âşık olup her subh ol aya
Girer derviş gibi ak abâya

Mesihî, ŞEH.113 (Mengi, 100)

2. Karalar giyen âşık:

Toplumumuzda bir felaket veya utanılacak bir durumdan dolayı siyah örtü bağlanmak, siyah elbise giyinmek, çok üzölmek, utanmak, büyük acısı olmak, yas tutmak anlamlarında kullanılan "kara çullar giyinmek" deyiminden de anlaşıldığı üzere Türklerde matem tutan kişilerin siyah kıyafetler giymesi çok eskiden bugüne taşınan bir gelenektir. Dede Korkut'ta yas belgesi olarak "ağ çıkarıp kara giyme"den sık sık söz edilmekte-

⁹ Ahmet Atilla Şentürk, *Necâti Beg'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s. 83.

dir. Yine aynı eserde Oğuzlar için “kara giyip gök sarındılar” denmektedir.¹⁰ Bugün de Anadolu’da yaşlı olmanın belirtileri en çok giyim kuşamda görülür. Yas süresi içinde¹¹ toplumu oluşturan bireylerin ölene yakınlığı derecesinde kılık kıyafetinin de değiştiği görülmektedir. Bazı yörelerde farklılık gösterse de yas rengi karadır.¹² Aşağıdaki beyitte kara bulutların arkasında kalan güneş, ölen sevgilinin ardından firkat ateşiyle yanan, yas tutan ve karalar giyinen bir âşık gibi tasvir edilmiştir.

Yansun yakılsun âteş-i hecrünle âfitâb
Derdinle kara çullara girsün şehâbdân

Bâkî, MG.5.bend/6 (Küçük, 78)

C. Âşığın durumuyla ilgili benzetmeler

Güneşin gökyüzünde aldığı renkler ve büründüğü biçimler şairlerin dünyasında sınırsız teşbih ve mecazlara konu olur. Bilindiği gibi sevgiliye çiçek -özellikle kırmızı gül-vermek, aşk derdiyle yemeden içmeden kesilip sararıp solmak, hastalanıp çevreyle ilgiyi kesmek, çaresizlik içinde âh u zâr edip inleyip ağlamak âşıklığın temel özelliklerindedir. Beyitlerde bir

¹⁰ “Bir ölüm dolayısıyla yasa girenler bunu hem giyecekleriyle hem de davranışlarıyla belli ederler. Dede Korkut hikâyelerinde ölünün anası, kızkardeşleri, boybeyleri ak çıkarıp kara giyerler, analar çekip yakalarını yırtarlar, acı tırnaklarını ak yüzlerine çalıp güz elması gibi al yanaklarını yırtarlar.” Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, MEB Yay., İstanbul 2000, s. CCCXCII; “Dede Korkut’ta Beyrek Bey’in öldüğünü sananlar için şöyle deniyordu: “Karalı göklü otağı sorar olsam, gölge kimin; Ağam Beyregündür (s. 434)...Kırk elli yiğit kara geyip gök sarındılar, Beyreğin kız kardaşları karalı göklü otururlar.” Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1984, C.6, s. 463.

¹¹ Ölen kişinin ardından yakınları kırk gün yas tutarlar. Bu süre yörelere göre farklılaşır. Yas süresince gerek kadın gerek erkek gerekse ailenin öteki üyeleri birtakım şeyleri yapmaktan kaçınırlar. Genellikle renkli ve süslü şeyler giyilmez, gezmeye ve eğlenceye gidilmez, radyolar açılmaz, işe gidilmez, yıkanılmaz, tıraş olunmaz, vs. bu arada nişan, düğün, sünnet gibi eğlence törenleri ya ileri bir tarihe ertelenir ya da sessiz sedasız yapılır. Nursel Uyanıker, *Pervâne Beg Mecmuasının ilk Yüz Varagında (1^a-100^b) Halk Kültürü ile İlgili Unsurlar (Atasözleri-Deyimler-Halk İnanışları)* C.2, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 388.

¹² “Siyah başörtüsü takma, siyah giyinmenin yanısıra elbiseyi ters giyme ve saç kesme adeti giyim kuşamla ilgili diğer geleneklerdendir.” Handan Çağlayan, “Anadolu’nun Bazı Yörelerinde Yas Gelenekleri”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi-Gelecek Görenek İnançlar-*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1997, s. 87-108.

şafak yahut gurub vakti güneş ışıklarının tesiriyle gökyüzünün bir demet halinde kızıla boyanmasıyla gökyüzünün gül demeti gibi tasavvuru, güneşin özündeki yakıcılıktan dolayı etrafını da yakması, ışıklarının zincir gibi hayal edilmesiyle zincire bağlı âşık gibi tasavvuru divan şiirinin mecazlar dünyasından örneklerdir.

1. Elinde kırmızı gülle bekleyen âşık:

Kültürümüzde çiçeklerin biçimlerine, renklerine, kokularına göre farklı anlamları vardır. Çiçekler arasında güle ayrı bir yer veren¹³ halkımız başlı başına bir çiçek dili de meydana getirmiştir. Beyaz gül, beyaz lale ve beyaz karanfil saflık ve temizliği ifade ederken; kırmızı gül, kırmızı karanfil, kırmızı lâle aşk ve sevgiyi; sarı gül ve sarı karanfil ayrılık ve hüznü, menekşe de alçakgönüllülüğü ifade etmiştir.¹⁴ Divan şairi de sevgililer arasında sevdanın taşıyıcısı olan bu aşk çiçeğine, kırmızı güle kayıtsız kalmamıştır. Revânî, şafak vaktinin dalga dalga kızılığını kırmızı güllere, bu kızıl rengin kaynağı güneşi de elinde kırmızı güllerle sevgilinin mahallesinde bekleyen âşığa benzetir.

Subh-dem gördüm mahallende sana sunmag için
Bir kızıl gül almış iy dilber eline âfitâb

Revânî, G.18/2 (Avşar, 105)

¹³ “Halk arasında yaygın olan “Gül koklamak sevaptır.” düşüncesi, şüphesiz bu çiçeğin Hz. Muhammed’in sembolü olmasıyla ilgilidir. Gülün Hz. Muhammed’in terinden doğduğu rivayet edilir. Yunus sarı çiçeğe “Gül sizin nenüz olur?” diye sorar; çiçek “iy derviş gül Muhammed teridür” diye cevap verir. Fuzûlî *Su Kasidesi*’nde “Bahçıvanın bin gül bahçesini sulasa da Hz. Muhammed’in yüzü gibi tek bir gülün bile açılmasına muvaffak olamayacağını” söylerken Hz. Peygamber’in yüzünü güle benzetir. Ayrıca Türk süsleme sanatında Peygamber ve gül sevgisini buluşturan gül şeklinde Hilye-i şerifler yapılmıştır...Nemrut’un İbrahim’i mancınikle attırdığı ateşin gül bahçesine dönüştüğünü de hatırlamak gerekir. Gül, Bektaşilikte de önemli bir semboldür. Hazreti Ali rivayete göre, son nefesini vermeden önce Selman’dan bir deste gül istemiş ve hemen getirilen gülleri kokladıktan sonra ruhunu teslim etmiştir. Bu bakımdan gül destesi nefeslerde, Bektaşilere has bir tabir olarak sık sık karşımıza çıkmaktadır. Bektaşilerin ve Mevlevîlerin giydikleri bir çeşit cübbeye de destegül adı verilir.” Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, Ötüken Yay, İstanbul 1992, s. 92-95.

¹⁴ Mehmet Yardımcı, “Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Çiçek”, *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’na 55. Yıl Armağanı*, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri 1994, s. 244.

2. Yas tutan, yanıp yakılan âşık:

Kâinattaki ısı kaynaklarından biri olan güneş yakıcılık vasfına da sahiptir. Özellikle yaz aylarında yakıcılığını daha çok hissettiren güneş bu özelliğiyle beyitlerde üzüntüsünden dolayı içi yanan bir insan olarak da tasvir edilir. Herhangi bir felaket, ölüm haberi vb. sebeplerle üzülen insan matem tutup, ağıt yakarak bu üzüntüsünü dışa vurur. Kişinin yana yakıla, inleyerek ağlaması bu esnada kendinden geçip elini yüzünü kanatması, saçlarını yolması, elbisesinin yakasını parçalaması, saçına başına toprak atması ağıt sırasında yapılan belli başlı davranışlardır.¹⁵ Halk kültüründe özellikle cenaze merasimlerinde ağıtçıların tutulduğuna işaret eden aşağıdaki beyitlerde güneş-ay, güneş-çarh ikilisi derd ile yas tutan, ağıt yakan iki yaşçı yahut iki âşıktır. Birinci beyit bir mersiyeden alındığı için “derd ile” ifadesinden bu derdin ölüm olduğu kesindir; güneş yana yakıla ağlar-ken ay da yüzünü gözünü yırtmaktadır. İkinci beyitte ise gökler aşk ele miyle inerken güneş de özündeki yakıcılıktan dolayı yanıp yakılmadadır. Çarhın inlemesi ise halk arasında balk oynaması olarak da bilinen şimşek çakmasıyla oluşan gök gürültüsüdür.

Yana yakıla güneş yırtı yüzün derd ile mâh
Kanı ol gülbün-i gülzâr-ı letâfet Memi Şâh

Hayretî, MG.23/1(Çavuşoğlu, 108)

Çarh inlemekte mihr ise yanub yakılmada
‘Âlem elemde bî-dil ü bî-gam bulunmadı

Ulvî, G.23/3 (Tarlan 1948: 27)¹⁶

Matem tutan insan üzüntüsüyle kendinden geçerek bazen etrafında ne bulursa üstüne başına atar, farkında olmadan kendine zarar verir. Yüzüne gözüne toprak atma, bağına taş vurarak döğünme bu hallerdendir. Aşağıdaki beyitte bu sefer güneş, âşığın haline döğünen yaşlı ve güçsüz feleğin elindeki taşlardan biridir. Felek, eline ay ve güneşten iki taş almış, ne yaptığını bilmez halde bu taşlarla bağına gök gök morartmakta, inleyerek ağlamaktadır.

Mihr ü mehden iki taş alup eline pîr-i çarh
Gök gök olmuş döğünüp ol nâtüvân aglar bana

Fakîrî, G.32-1(PB 47^b)

¹⁵ Handan Çağlayan, *agm.*, s. 100.

¹⁶ Ali Nihad Tarlan, *Şiir Mecmuâlarında XVI ve XVII. Asır Divan Şiiri (Ulvî-Me’âlî-Nihâni-Feyzî-Katîbî)* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Seri:1, Fasikül:3, 1-30.

3. Zincire vurulmuş dîvâne, hasta âşık:

Âşık divan edebiyatında sürekli hasta olan acı ve ıstırap içinde kıvranan kişi olarak ön plana çıkar. Onun ıstırabının en belirgin tezahürü sarı yüzü, ağlamaktan kanlanmış gözleri, zayıf bedeni, iki büklüm olmuş beli ve sürekli inlemesidir. O, sevgilisine duyduğu aşk ve ondan ayrı kalmanın verdiği hasret ile aklı dengesini yitirmiştir. Üstü başı yırtık, saçları dar-madağın olan âşık delilik hastalığına¹⁷ yakalanmıştır. Aynı zamanda hem ciğer hastası, hem gönül hastası hem de gam hastasıdır. Bütün bu hastalıkların tedavisi ancak sevgiliye vuslatla mümkündür ve bunun doktoru da vuslat ilacını sunacak yegâne kişi yani sevgilidir. Bir başka deyişle âşık ile sevgili arasında hasta doktor ilişkisi yaşanmaktadır. Cünûn akıl hastalığının bir türüdür. Aşırı sevgi aklı örttüğünden cünûn aşkın bir çeşidi olarak bilinir. Akıl hastalıkları-sersâm, ahze, malihülyâ, unutsağuluk, eblehlik, devvâr, süban, lakve, ihtilâc, ra'şe, sudâ gibi – arasında aşk da yer alır. Halk tababetinde bunların tedavileri için dini ve sihrî yöntemler uygulanırken¹⁸; şifahanelerde, hastalığın türüne ve derecesine göre hastalar zincire bağlanır¹⁹, müzikle tedavi edilirdi.²⁰ Akıl hastalarını zincirle

¹⁷ “Türk-İslam dünyasında cin çarpması sonucu meydana geldiğine inanılan ağır akıl hastalarının kapalı yerlerde korunması ve tedavisi uygun görülürken, zararsızları, hezeyanları, cebzeye tutulmuşların sayıklamaları halk nazarında, Tanrısal ilhama mazhar oldukları düşüncesiyle Allah’ın sevgili kulları, veli kabul edilerek saygı görmüşlerdir. Böylelerinin dokundukları hastaların iyileşecekleri, bedduasını alanların sıkıntıya düşeceği inancıyla Türk-İslam dünyasında akıl hastaları(-deli-) hoş tutulmuş, bunlar deli demekten kaçınılarak mecnun, şeyda, divâne gibi isimlerle anılmışlardır.” Ali Haydar Bayat, “Türk Dünyasında Özellikle Anadolu Tıbbî Folklorunda Akıl Hastalıklarının Tedavi Yolları ve Kaynakları”, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri 23-25 Kasım 1988*, Kültür Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları:110, s. 59-82.

¹⁸ “Anadolu’da yaygın anlayışa uygun olarak halk hekimliğinde hastalıklar, çeşitli ilaçlar ile, cerrahî, sihrî, dinî metotlarla tedavi edilirken, bir istisna olarak akıl ve ruh hastalıklarının tedavisinde (tabiat üstü güçlerin etkisiyle meydana geldiği inancıyla) yalnız tekke, türbe, yatır, tütsü, muska gibi dini ve sihrî yollardan medet umulmuştur.” Ali Haydar Bayat, *agm.*, s. 64.

¹⁹ Türk-İslam dünyasında ağır akıl hastalıklarının tedavileri hastanelerin özel bölümlerinde yapılmaktaydı. 1183’te Şam’daki Nureddin Hastanesi’nde ağır vakaların zincire bağlı olarak, Kahire’de Selahaddin hastanesinin demir parmaklıklarla ayrılmış bölümünde çeşitli ilaçlarla tedaviye çalışıldığı bilinmektedir. Ali Haydar Bayat, *agm.*, s. 64.

bağlamanın nedeni hem onları daha iyi kontrol etmek hem de kendilerine zarar verecek davranışlarda bulunmalarını önlemek olmalıdır.

Hayâlî, hilal ebrulu ay yüzlü güzelin derdinden divane olan güneşin ışıklarının altından bir zincir gibi tasavvurunda bir garâbet görülmemesini, nitekim âşık güneşin zincire vurulacak kadar aşk derdine giriftâr olduğunu belirtirken; Yahya Bey de cömert, kerem sahibi sultana seslenerek yere düşen ışınların alelâde güneş ışınları değil; aşkından divane olmuş güneşin zincirleri olduğunu hatırlatır. Altın sarısı ışıklarıyla güneş, gökyüzünde zincirini sürüyerek dolaşan divanedir.

Aceb mi âfitâba şa'sa'a zencîr-i zer olsa
Gamından sen hilâl-ebri mehin dîvânedir derler
Hayâlî, G.117/2 (Tarlan, 129)

Şa'sa'a sanma görinen ey şeh-i 'âlî-cenâb
Gökde zencîrin sürür dîvânen oldu âfitâb
Yahya Bey, G.24/1(Çavuşoğlu, 295)

Aşağıdaki beyitte ise Anadoludaki halk hekimliği yöntemlerinden biri olarak akıl hastalarının o çevredeki tekke, türbe, yadır gibi kutsal sayılan mekânlara götürülüp hastanın eşikte yatırılmasına, eşikten geçirilmesine²¹ telmih vardır. Hastaların şifa bulmak üzere kutsal sayılan yerlere

²⁰ Sultan II.Bayezid'in yaptırdığı Edirne Darüşşifâsı, başlangıçta diğer Osmanlı hastaneleri gibi tam teşekküllü bir hastane iken zamanla sadece akıl hastalarının tedavisine tahsis edilmiştir. Evliya Çelebi onların tedavi metodlarıyla ilgili şu bilgileri verir: "Bazı hücrelerde evvel baharda, cünun mevsiminde...sevdâzede uşşâkı...emr-i hâkim ile bu tûmârîstana getirerek altın ve gümüş yaldızlı zincirler ile...kayd u bend idüp her biri arslan yatağında yatar gibi kükreyip yatarlar...bâhusus bahar faslında dîvâneler zincir kırdıkları mahalde Edirne'nin cümle civanları dîvâneleri seyre gelip dururlar." ve "merhum ve mağfur Bayezid-i Veli... vakıfnâmesinde hastalara devâ, dertlilere şifâ, dîvânelerin ruhuna gıda ve def-i sevda olmak üzere on adet hânende ve sâzende gulam tahsis etmiştir ki üçü hânende, biri neyzen, biri kemânî, biri musikârî, biri santûrî, biri ûdî olup haftada üç kere gelerek hastalara ve delilere musikî faslı verirler..." Rahmi Oruç Güvenç, *Türklerde ve Dünyada Müzikle Ruhî Tedavinin Tarihi ve Günümüzdeki Durumu*, Basılmamış Doktor Tezi, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Ana Bilim Dalı, İstanbul 1985, s. 30-31.

²¹ "...Erzurum ve çevresinde Dabak Baba....türbeleri gibi yerler sıkıntı, çarpıntı, korku, havale ve akıl hastalıkları için başvuru yerleri arasındadır. Sinop'ta hastalar geceyi oradaki bir türbenin eşikinde geçirirler... İsparta'da Namazgâh yöresi mezarlığında türbesi bulunan Hamîdî Pirî Mehmed Halife (öl.961/1554)'nin tekkesine getirilen akıl hastalarına önce türbedâr nefes ederek hazırladığı müşhili içirirdi. Daha sonra da hastanın boynuna zincir takılarak tekkedeki yeşil direk kucaklatılırdı. Bir başka tedavi yolu da tekkenin iki caddeye açılan kapılarından birinden sokulan hasta, diğereinden çıkarılırdı."Ali Haydar Bayat, *agm.*, s. 66-68.

götürülmesi gibi *aşk hastası güneş* de o ay yüzlü sevgilinin her gün eşğine oturur, ondan medet umar.

Her gün o mâhun ışığını yasadanur güneş
Ben hasta gibi benzer anun da zevâli var

Prizrenli Şemî, G.58/2 (Karavelioğlu, 69)

Güneşin sararmasının sebebi yerekân(sarılık) değildir (*Revânî, G.423/4*), güneş ve ay aşk hastalığına tutulduğu için benizleri böyle sararmış, yataklara düşmüşlerdir. Onların yatağı ve yastığı ise felektir. Beyitte ayrıca Hz. İsa'nın 4. kat gökyüzüne çıkarılmasına telmih vardır²².

Mihr ü mâh-ı nev gibi zerd ü nizâr-ı aşk olan
Çarhı İsí-veş ider bâlîn ü bister rûz u şeb

Fehim-i Kadim K.1/8 (Üzgör, 98)

4. Genç âşık:

Kimi aşklar çocukluktan itibaren başlar, muhataplarıyla beraber büyür, olgunlaşır. Âşık gençler, özellikle ergenlik döneminde sevgilinin çevresinde dolaşarak onun ilgisini çekmek, bu şekilde duygularından muhatabını da haberdâr etmek ister. Çocukluktan ergenliğe geçişte daha yeni tattığı bu duyguyla sevgiliden başka birşey düşünemez olur. Ay ve güneşin gece ve gündüz kendi yörüngelerinde birbirini takip eden devirlerinden hareketle aşağıdaki beyitte böyle bir çocukluk aşkı anlatılmıştır. Şeyh Gâlib gökyüzünde güneşin serseri bir şekilde arzu ve hevesleri peşinde dolaşan bir çocuk zannedilmemesini, güneşin, ay yüzlü sevgilinin ümit verdiği genç âşiklerden olduğunu belirtir. Beyitte ayrıca Mihr ü Mah hikâyesine de telmih yapılmıştır.

Felekde tıfl-ı mihri bad-peymâ-yı heves sanma
O mâhın kûçegerd-i vâde-i ferdâlarındandır

Şeyh Gâlib, G.83/3 (Kalkışım, 253)

²² “Divan edebiyatının çeşitli örneklerinde doğrudan veya dolaylı olarak Hz. İsa ile ilgili bilgilere yer verilmiş ve İsa birçok mazmuna konu edilmiştir... Hz. İsa hiç evlenmediğinden “ehl-i tecrid” diye adlandırılmış ve dünya malından hiçbir şeye sahip olmadığı için tam bir tecerrüd örneği (rûh-ı mücerred) kabul edilmiştir. Buna rağmen semaya yükselirken yakasında unuttuğu bir iğneden dolayı dördüncü felekteki (çarh-ı çârümîn) güneş semasında kalışına da dikkat çekilmiştir. Gökyüzünde kıyamete kadar bulunacak oluşundan kinaye uzun ömrü (ömr-i Mesîh) ve kıyametten önce tekrar dünyaya dönecek (nüzü'l-i İsa) olması da divan edebiyatındaki onunla ilgili belli başlı konulardır.” Mustafa Uzun, “İsa”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 474.

5. Sevgilinin yüzüne bakan âşık:

Divan şiiri geleneğinde göz-nergis arasında ilgi kurulmasının temelinde şekil benzerliğinin yanında efsanevî unsurlar da vardır.²³ Nergis, beyaz ya da sarı çiçekli, baş kısmı hafif öne doğru eğik olan bir süs bitkisidir. Aşağıdaki beyitte şair güneşi, sevgiliyi görmek için gözlerini açık bekleyen âşık şeklinde düşünür. Güneş nergis gibi sarı renkli gözleriyle yeryüzüne ışık saçar, böylece intizara başlar.

Gün yüzün görmege güneş gökden
Çeşm-i zerrin açdı nergis-vâr

*Çâkerî, K.5/13 (Aynur, 68)*²⁴

D. Âşığın davranışlarıyla ilgili benzetmeler

Âşık, daima sevgilisini görmek istemesiyle yüz­süz, her geçen gün artan sevgisi yüzünden kararsız bir halde gezinmesiyle sabırsız, aşk şarabından içip kendinden geçmesiyle sarhoş, sevgiliyi gördüğünde heyecanlanıp kızarmasıyla utangaç gibi sıfatlarla beyitlere konu olur. Genellikle güneşin hareketlerinin gözlemlenmesi sonucu ortaya çıkan âşık-güneş benzetmesinin bu yönünü örnek beyitlerde görmek mümkündür.

1. Meczup âşık:

Meczup, sözlükte birine veya birşeye doğru çekilmiş, cezb ve celbolunmuş, meclup, deli, divane, Allah aşkıyla akli başından gitmiş, dünyaya aldırılmaz duruma gelmiş olan Hak âşığı anlamlarını karşılar. Makalenin giriş kısmında bahsedildiği gibi Divan edebiyatının aşk telak-

²³ “Mitolojiye göre Narsis (Narkisos), çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlı imiş. Onu sevip de derdinden perişan olan kızlar bu genci tanrılara şikayet etmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis bir gün dereye kendi aksini görüp âşık olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere hayran hayran, baygın şekilde bakar. Başka bir efsaneye göre bir ırmak ile bir perinin oğludur. İnsanlar ve periler buna âşıktır. hatta ses adlı peri onun aşkından ölmüş ve bir taşa dönmüş. Şarkta bir efsaneye göre de Gül ile Nergis arasında bir aşk yaşanmış. Bu iki sevgiliden Nergis göz şeklinde bir çiçek haline sokulmuş ve kıyamete dek hicran ve intizar çekmeye mahkum edilmiştir.” İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, s. 388.

²⁴ Hatice Aynur, *15. yy. Şairi Çâkerî ve Divanı: inceleme-tenkitli metin*, İstanbul 1999, s. 68.

kisinde aşkın tasavvufi ve beşerî boyutu birlikte değerlendirilir. Hak âşığı şairler aynı zamanda onun yarattığı güzelin ve güzelliklerin de meftûnudur. Meczublara kendi hallerinde, sokaklarda dolaşırlar, halkın kendilerine deli demesine aldırılmazlar. Kendilerine zarar verilmedikçe de kimseye zarar vermezler. Şairler de güneşin her seher doğmasını, ışıklarıyla bütün sokakları, mahalleleri gezinmesini meczub bir âşığa benzetirler. Güneş sevgilinin aşkının cezbesine tutulmuş, meczub bir halde kendini sokaklara atan bir âşıktır.

Cezbe-i aşkun ile olmasa meczûb güneş
Her seher atmaz idi kendüyi evvânundan

Bâki, G.389/4 (Küçük, 340)

2. Sabırsız âşık:

Âşık için ay yüzlü sevgilinin gönlünü kazanmaktan daha muteber bir nimet yoktur. Bu sebeple o dünyadan ve onun nimetlerinden yüz çevirir. Sevgili olmadan mal, mülk, şan ve şöhretin olması beyhûdedir, gönlüne aşkını koyarak onu dünyaya bağlayan herşeyden uzaklaşır. Ya tahammül ya sefer diyen âşık bir yerde karar etmeden diyar diyar gezer. Onun bu serkeş ve sabırsız hali ile sabahtan akşama dünyayı devreden, bir yerde karar eylemeyen güneş arasında ilgi vardır.

Dirler ey sîmîn beden altuna sayd olur seni
İşidelden kalmadı hergiz karârım gün gibi

Revânî, G.465/3 (Avşar, 268)

3. Sarhoş âşık:

Bünyeden bünyeye, kişiden kişiye değişmekle birlikte alkollü içecekler alıp sarhoş olan kişilerde genellikle mide bulanmasına bağlı olarak karın ağrısı başlar. Kişi ishal ya da kusma yoluyla kısmen rahatlar. Eğer aşırı derecede alkol almışsa vücudun bir tepkisi olarak ishal ve kusma birlikte görülür. Aşağıdaki beyitte güneş, her gün sevgilinin güzellik şarabından aşırı derecede içip sarhoş olan, bu yüzden geceleri yaşadığı mide rahatsızlığıyla ishal olup kusan âşığa benzetilir. İkinci mısradaki sindirim bozukluğuyla ilgili tıbbî terimler bir arada kullanılarak tenasüp sanatı yapılmıştır.

Ol kadar mihrün şarâbın nûş ider gündüz güneş
Kim yürek bigi imtilâdan ider her gece kay

Ahmedî, G.732/6 (Akdoğan, 618)

Sarhoşların bir diğer özelliği de çoğu kere içkinin tesiriyle yol kenarlarında, duvar diplerinde, kuytu köşelerde sızıp kalmalarıdır. Aşağıdaki beyitlerde bahsedilen yerlere ışığını düşüren güneş, ay yüzlü güzelin sevgisinden dolayı sarhoş ve harab olmuş, kendinden geçmiş âşıklara benzetilmiştir.

Yollar üstinde düşüp yatmazdı hergiz âfitâb
Câm-ı mihründen senün ger olmasa mest ü harâb
Revânî, G.18/1(Avşar, 105)

Şöyle olmuş câm-ı aşk-ı yardan mest ü harâb
Kendüsin dîvârdan dîvâra urmuş âfitâb
Bâkî, G.20/1(Küçük, 113)

4. Utangaç âşık:

Bilindiği gibi insan heyecanlandığında, herhangi bir şeyden mahcubiyet duyduğunda yüzü kızarır. Özellikle çok sevdiğimiz insanların karşısında elimiz ayağımıza dolaşır, yüzümüz yanar, ne yapacağımızı şaşırırız. Yüzün yanması kalp atımının artmasına bağlı olarak kan dolaşımının hızlanması sonucu olan bir hadisedir. Aşağıdaki beyitte Hayretî, hüsn-i talil yoluyla güneşin kızıl görünüşünü âşığın, sevgilisinin yüzünü gördüğünde duyduğu mahcubiyete, utangaçlık haline benzetir.

Kızarsa tan mı benzi âfitâbun
Cemâli ayınun şermendesidür
Hayretî, G.102/4 (Çavuşoğlu, 199)

5. Yüzsüz (arsız) âşık:

Divan şiirinde sevgili bir türlü ele geçmeyen bir âhudur. Âşıklığın özelliklerinden biri de kaçan sevgiliyi kovalamaktır. Sevdasıyla akli bashedan giden âşık ne pahasına olursa olsun sevgilinin yüzünü görmeyi umar. Başına gelecek sıkıntıları bilmez, zaten bunları da hesap etmez. Sevgilinin kapısından yol bulamayan âşık bacadan girer. Beyitte yüzsüz, arsız kimseler için söylenen “kapıdan kovsan bacadan düşer” deyimiyle güneşin evlerin her tarafına nüfûz ettiği gerçeği de ustaca vurgulanmıştır.

Şöyle gitmişdür karârı gün yüzün mihriyle kim
Kapudan yol virmesen düşer bacandan âfitâb
Münîr/41-94 (PB-58^{ah})

E. Âşıklıkla ilgili maddi kültür unsurları

1. Şapka:

Dilimizde herhangi bir şeye sevindiğimiz, bir işin istediğimiz şekilde nihayetlendiğini belirtmek için “şapkayı göğe atmak” deyimini kullanırız. Bu davranış feraha ermenin, rahatlamanın bir sonucudur. Âşığın da sevgilinin yüzünü görmekle yahut sevgiliye kavuşmakla nadir yaşadığı durumlardan biri olan neşe halini anlatan Mesîhî, aşağıdaki beyitte güneşi, âşığın sevinçle göğe fırlattığı külâhına benzetir.

Ey Mesîhî gün degüldür âsumânda görinen
Şâdlıktan göge atdugum külâhumdur benüm

Mesîhî, G.160/5 (Mengi, 221)

2. Kılıç:

Güneş ışıkları göz alıcı parlaklığı, ince uzun oluşu, yakıcılığından dolayı can alması yönüyle kılıca benzetilir. Âşık rakiplerine karşı aşk meydanında kılıç çeker, onun keskin kılıcı sabahleyin ayna gibi parlayan güneş ışıklarıdır.

Sell-i seyf-i şevk iken meydân-ı ışk-ı yârda
Şûle-i hurşîd-i subh-âyinedür şemşîrümüz

Tecellî, G.49/2 (Deniz, 228)

F. Âşıkla ilgili diğer unsurlar

1. Âşığın âh ateşi:

Klasik edebiyatta felek; ihtiyarlığı, dönecliği, kimseye yâr olmaması, kahpeliği gibi özelliklerinden dolayı daha çok şikâyete konu olur. Bunun yanında yüksekliğinden, yüceliğinden dolayı felek-pâye, felek-câh gibi müsbet anlamlarıyla da söz konusu olabilir. Zaman zaman sevgili felekten daha yücedir, felek ancak onun oturduğu saray olabilir. Âşığın ah ateşi ve bu ateşin dumanının da felekle ilgisi kurulur. Âşığın acı ve ızdıraplarından dolayı çektiği ah ve figan da felekler kadar sonsuzdur. Âşığın ah ateşi felekleri doldurur, taşırır. Ateşli ahlar felekleri de ateşe verir.²⁵ Dokuz kat

²⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 1990, s. 165-166.

felek bu ateşle yanar (*Fuzûlî, G.264/1*). Güneşin ve ayın parlamasının sebebi ah ateşinden aldıkları parlaklık sebebiyledir. Şafak ve gurûb vaktinde güneşin etkisiyle adeta gökler kızıla boyanmış gibi renk alır. Şair güzel bir istifham örneğiyle güneş ve ayı âşığının gönlünden çıkan dumanın alevine benzetir.

Mihr ü meh mi şu'le-i dūd-ı dil-i âşık mıdur
Ney ki bu manzur olan cirm-i münevver rûz u şeb

Fehim-i Kadim, K.1/6 (Üzgör, 98)

Başka bir beyitte felek, âşığının gönlünden çıkıp göklere ulaşan ateşin dumanına, güneş ise o ateşten kopmuş bir kıvılcıma benzetilerek güzel bir mübalağa örneği verilmiştir. Ateşin kıvılcımının güneş olduğu yerde ateşin şiddetini ve azametini tasavvur etmemiz oldukça güçtür.

Bâkî derûnum âteşinün dūdudur felek
Mihr-i sipihr âhum odından şirâredür

Bâkî, G.92/6 (Küçük, 157)

Aşağıdaki beyitte ise kıyamet sabahı güneş ve ayın birlikte görüneceği²⁶ telmih edilerek âşığının sevgiliden ayrılışı ile kıyamet arasında ilgi kurulur. Kıyamet sabahı birlikte görünecek olan ay ve güneş aslında âşığının âhından başka bir şey değildir. “âh”ın kıyamet güneşine benzetilmesinin birkaç ciheti vardır. Kıyamet, mahşer güneşi ne kadar yakıcı ise âşığının âhı da onunla aynı derecede yakıcılığa sahiptir. Diğer yandan âşığının cefası devamlı olduğundan âh ateşi de hiç sönmeyecek, kıyamete kadar yanacak o gün bile mahşer güneş gibi parlayacak ve yakıcı olacaktır. Oysa âşık sadece *bir iki sabah* âh etmiştir. Yani âhının kıyamet güneşine dönüşmesi için çok da uğraşmaması onun içindeki yangının ne derece büyük olduğunun bir başka ifadesidir.

Olurdı mihr ü mâh sabâh-ı kıyâmetde
İtsem bu tâb ile bir iki subhgâh âh

Neves, G.118/4 (Akkaya, 283)

Âhın beyitte ay ve güneşe benzetilmesindeki sebeplerden biri de yazımı dolayısıyladır. Bilindiği gibi *âh* Arap harfleriyle elif ve güzel he ile yazılır. Şekli itibarıyla elif hilale, güzel he ise güneşe benzetilmiştir.

²⁶ “Gözler kamaştığı, ay karanlığa gömüldüğü, güneş ve ay bir araya getirildiği zaman, o gün insan ‘kaçış nereye?’ diyecektir.” *Kur’ân-ı Kerim, (Kıyâme)75 / 7-8-9-10.*

2. Âşığının yaraları:

Âşığının gönlü içindeki sevda ateşinden, aşk derdinden dolayı yanık ve yaralıdır. Bu yaralar zaman zaman da sevgilinin bakış oklarına mazhar olduğunda tazelenir. Bu durum âşık için şikayet edilecek bir hal değildir. Aksine “*Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabîb*” bercestesindeki gibi âşık cefa ve sıkıntıdan haz duyar, bu aşka sahip olmak ona gurur verir. Öyleki Mesihî gönlünde açılan bu yaraları pahası olmayan güneş ve aya benzetir.

Âsumân-ı sîne tîründen penâhumdur benüm
Anda dâg-ı derd ü gam mihr ile mâhumdur benüm

Mesihî, G.160/1 (Mengi, 221)

Başka bir beyitte âşığının sinesindeki yaralar kıyamet güneşinin arkadaşı olarak tasavvur edilir. Bu yaraların âşığa verdiği acı öylesine büyüktür ki yakıcılığı sair vakitlerdeki güneşle değil ancak mahşer güneşiyle bir tutulabilir, ancak onunla akran olabilir. Âşığının ateşle dolu sinesi ise cehennemnin gölgesidir.

Her dâgum idüp hemser-i hurşîd-i kıyâmet
Kıl sîne-i pür-tâbumı hem-sâye-i dûzah

Fehîm-i Kadîm, G. 35/2(Üzgör, 350)

3. Âşık-mahşer güneşi²⁷ -:

Sevgilinin yakıcı güzelliğiyle mahşer güneşine teşbihi gibi âşık da içindeki aşk ateşinin yakıcılığıyla binlerce mahşer güneşini gölgede bırakacak güce sahiptir. Beyit tek başına ele alındığında öznenin sevgili olabileceği ihtimali olsa da gazelin tamamı değerlendirildiğinde âşığının kendini mahşer güneşinin yerine koyduğu anlaşılmaktadır.

Ateşüm hâkisterümdür şûle-i dûzah benem
Âfitâb-ı mahşer-i sad âfitâb-ı mahşerem

Fehîm-i Kadîm G.207/3 (Üzgör, 580)²⁸

²⁷ “Kur’ân-ı Kerim’de ölçü ve tartıda hile yapanların ahiretteki acıklı hallerine temas edilirken kıyamet “bütün insanların rabbü’l-âlemînin huzurunda divan duracağı büyük bir gün” olarak tasvir edilir. Hz. Peygamber sözü edilen ayetleri hatırlatarak kıyamet gününde güneşin insanlara çok yaklaşacağını ve kişilerin amellerine göre topraklarından boğazlarına kadar yükselen bir ter içinde kalacaklarını belirtmiştir.” Bekir Topaloğlu, “Kıyamet”, *DİA*, XXV, 520.

²⁸ Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.

Sonuç

Klasik Türk şiirinde ele alınan beşerî tipler arasında sevgiliden sonra en önemli tip -çoğu kere şairin kendisini de yerine koyduğu- âşık tipidir. Yakıcı ve eşsiz güzelliğiyle sevgilinin güneşe benzetilmesinin dışında, sevgili güneşten daha güzel ve farklı bir varlık olarak tasavvur edildiğinde güneş-âşık benzetmesi örnekleri dikkat çekecek kadar çoktur. Metin tahlilî çalışmalarında birçok örneğini gördüğümüz gibi divan şairi fizikî ve sosyal çevreye dair gözlemlerini bir vesile ile şiirine aksettirmiştir. Fizikî çevrede gökyüzüne ait unsurlar arasında en başta gelen ve insanların en çok dikkatini çeken, kainâtın hayat kaynağı olan güneş, şairlerin de dikkatine mazhar olmuştur. İçindeki yakıcılık özelliğiyle âşığın yanan gönlüne, gönlündeki yaralarına ve ah ateşine; sabah ve akşam dünyanın etrafında durmaksızın devri sebebiyle aşk derdiyle sefere çıkan, dünyayı dolaşan, kendini dağlara, çöllere atan meczub âşığa; pencerelere, duvarlara, kapılara kısacası bütün noktalara ışığının nüfuz etmesiyle sevgilinin kapısında, eşliğinde mekân tutan âşığa; doğudan batıya daima hareket halinde olmasıyla da sabırsız, yüzsüz, sarhoş âşığa benzetilir. Mevsimlerin etkisiyle gökyüzünde aldığı değişik renklerle ak abalı bir dervişe, kara çullar giymiş yas tutan bir âşığa bazen de şafak ve gurûbda kıpkızıl renkleriyle elinde kırmızı gülle bekleyen yahut utangaç âşığa teşbih olunur.

Şiirimizde elbetteki âşık-güneş benzetmeleri bu örneklerle ve teşbihlerle sınırlı değildir. Yeni çalışmalarla divan şairlerinin zengin hayal dünyası, buradan hareketle kültürümüzün daha birçok yönü gün ışığına çıkacaktır.

KAYNAKÇA

(Makale için taranan ve beyitlerinden istifade edilen eserler)

Ali Nihad Tarlan, *Hayâlî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1992.

———, *Necati Beg Divanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963.

———, *Şiir Mecmuâlarında XVI ve XVII. Asır Divan Şiiri (Ulvi-Me'âlî-Nihânî-Feyzî-Katibî)* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Seri:1, Fasikül:3, 1-30.

———, *Zâtî Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1968.

Betül Gündoğdu, *Pervâne Beg Nazire Mecmuâsı(30^a-67^b)*,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2002.

Haluk İpekten, *Karamanlı Nizâmî*, Sevinç Matbaası, Ankara 1974.

———, *Nâ'îlî-i Kadîm Divanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

Hatice Aynur, 15. yy. *Şairi Çâkerî ve Divanı: inceleme-tenkitli metin*, İstanbul 1999.

- Hüseyin Akkaya, *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*, Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü 1996.
- Mehmet Çavuşoğlu, M.Ali Tanyeri, *Hayretî Divanı*, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1977.
- Mehmet Çavuşoğlu, *Yahya Bey Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1977.
- Mine Mengi, *Mesîhî Divânı İsa Prîştineli Mesîhî*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995.
- Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib Divanı*, Akçağ Yay, Ankara 1994.
- Murat Ali Karavelioğlu, *Onaltıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'i'nin Divanının İncelemesi ve Edisyon Kritiđi*, Divanlar ve Mesneviler, www.ekitap.kulturturizm.gov.tr (23.01.2009)
- Necmettin Halil Onan, *Fuzûlî Leylâ ile Mecnûn*, Maarif Basımevi, İstanbul 1956.
- Nursel Uyaniker, *Pervâne Beg Mecmuasının ilk Yüz Varağında (1^a-100^b) Halk Kültürü ile İlgili Unsurlar (Atasözleri-Deyimler-Halk İnanışları) C.2*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Sebahat Deniz, *Tecellî ve Divanı*, Veli Yay, İstanbul 2005.
- Savaşkan Cem Bahadır, *Pervâne Beg Nazire Mecmuası(261^a-291^a)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.
- Yaşar Aydođan, *Ahmedî Divanı*, Divanlar ve Mesneviler, www.ekitap.kulturturizm.gov.tr (23.01.2009)
- Ziya Avşar, *Revânî Divanı*, Divanlar ve Mesneviler, www.ekitap.kulturturizm.gov.tr (23.01.2009)

“EVALUATIONS ON THE RELATION BETWEEN LOVER AND SUN IN DIVAN POETRY”

Abstract

The concept of love, which is peer with the history of mankind, has been the most widespread theme in the Divan poetry as almost in all literatures. Since love is the main theme of the Classical Turkish Poetry, poets mostly present themselves as lovers in their poems. The sun which is the subject of many figures of speech within poet's observations on the physical environment, occasionally takes the place of poet acting as lover, and reflects the conditions of lover in the face of beloved.

In this article, the connection between the peculiarities will be examined with exemplary verses.

Keywords

Divan poetry, lover, sun